



# POLITIET

Internasjonale operasjoner

# **POLITIET OG MENNESKERETTIGHETENE**

en kort oversikt

POLITIDIREKTORATET 2018



# FORORD

Norsk politi har i 30 år bidratt til internasjonale operasjoner i områder hvor menneskerettigheter ofte er fraværende. Kapasitetsbygging og instruktørvirksomhet for å utvikle et lands politistyrke fordrer at menneskerettighetene innarbeides i politistyrkens forståelse av samfunnsoppdraget og internaliseres hos den enkelte tjenestemann/kvinne.

Denne oversikten om politiet og menneskerettighetene er utarbeidet for politiets deltagelse i internasjonale operasjoner. Oversikten bygger på FNs håndbok fra 2004, men er søkt tilrettelagt spesielt for norske polititjenestemenn og -kvinner.

Oversikten er ment å være en kort beskrivelse av sentrale menneskerettighetsprinsipper og -regler som gjelder på områder der politiet har en sentral rolle. Oversikten er ikke uttømmende, men vi håper den enkelte norske politirådgiver finner inspirasjon og tema verdt å diskutere og reflektere rundt i sin virksomhet internasjonalt. For de som ønsker en dypere forståelse vil referansene kunne gi gode innganger til videre studier.

Vi håper videre oversikten bidrar til bevisstgjøring av tjenestemenn og -kvinner om menneskerettighetenes betydning for norsk politis tjeneste.

Det er flere som har bidratt med verdifulle innspill til denne oversikten både internt og eksternt. Vi vil spesielt takke Asbjørn Rachlew, Stein Ulrich, Per Johan Askevold, Jan-Fredrik Senum og ansatte ved PHS for detaljerte tilbakemeldinger. Materialet er samlet og ført i pennen av politiinspektør Kari-Grethe Stave. Alle vurderinger og synspunkter står for politidirektoratets egen regning.

Odd Reidar Humlegård  
Politidirektoratet 2018



# INNHold

Forord	3
<b>1. Generelle menneskerettighetsprinsipper</b>	<b>6</b>
2. Pågripelse, arrest og fengsling	8
2.1. Utførelse av polititjenesten. Bruk av makt og våpen	8
2.2. Folkerettslig vern mot frihetsberøvelse	12
2.3. Vilkår for pågripelse og varetektsfengsling	13
2.4. Underretning til den pågrepne eller arresterte	14
2.5. Forsvar	15
2.6. Bistand med tolk	17
2.7. Fremstilling av pågrepne straks for en dommer	18
2.8. Varetekstidens lengde og spørsmål om løslatelse	19
2.9. Arrest- og fengselsforhold, isolasjon m.m.	20
2.10. Erstatning for konvensjonsstridig varetektsfengsling	22
<b>3. Etterforskning og rettergang</b>	<b>23</b>
3.1. Retten til en rettferdig rettergang	23
3.2. Uskyldspresumpsjonen	23
3.3. Forbud mot selvinkriminering	24
3.4. Politiet skal opptre hensynsfullt og objektivt	26
3.5. Offentlig og muntlig forhandling, og fotografering	27
3.6. Uavhengige og upartiske domstoler, og avgjørelse innen rimelig tid	28
3.7. Straff	28
3.8. Ankerett i straffesaker	29
<b>4. Forbud mot gjentatt straffefølgning og dobbeltstraff</b>	<b>30</b>
5. Sivil ulydighet, krise og væpnet konflikt	31
<b>6. Særlig utsatte grupper</b>	<b>34</b>
6.1. Beskyttelse av mindreårige	34
6.2. Menneskerettigheter for kvinner	35
6.3. Flyktninger, asylsøkere og statsløse	36
6.4. Rettigheter for ofre	39
<b>7. Politikommando og -ledelse</b>	<b>42</b>
<b>8. Brudd på menneskerettighetene</b>	<b>44</b>
<b>9. Kilder</b>	<b>45</b>
9.1. Internasjonale kilder	45
9.2. Nasjonale lover og instruksjer	47
9.3. Litteratur	47

# 1. GENERELLE MENNESKERETTIGHETS- PRINSIPPER

Menneskerettighetene har et sterkt vern i norsk rett, og det er stadfestet i Grunnloven § 92 at styresmaktene skal respektere menneskerettighetene slik de er fastsatt både i grunnloven og i bindende konvensjoner. De senere årene har vi omskrevet grunnloven en rekke ganger for å styrke menneskerettighetenes stilling.

Norge har ratifisert de fleste av de viktigste internasjonale menneskerettighetskonvensjonene. De internasjonale konvensjonene vi har ratifisert har forrang ved eventuelle konflikter med nasjonal lovgivning. Den 21. mai 1999 fikk Norge sin egen lov om styrking av menneskerettighetenes stilling.

Politiet skal gå foran med et godt eksempel under sin utøvelse av yrket. Ved alle typer utøvelse av politimyndighet skal menneskerettighetsprinsipper slik som legalitet, nødvendighet, proporsjonalitet, likebehandling og medmenneskelighet følges. Uskyldspresumpsjonen og selvinkrimineringsprinsippet skal følges på et hvert trinn i straffesaksgangen. De mest sentrale prinsippene forklares kort nedenfor.

*Legalitetsprinsippet:* Politiets inngrep overfor borgerne må ha hjemmel i lov. At politiet synes noe er uetisk eller av annen grunn uakseptabelt gir ikke i seg selv hjemmel til handling overfor borgerne.

Ingen kan straffes uten lovhjemmel. Prinsippet er nært forbundet med forbudet mot tilbakevirkende kraft. Det vil si at ingen kan dømmes for handling som var straffri på gjernings-tidspunktet, selv om handlingen senere har blitt straffbar. Man kan heller ikke ilegges strengere straff enn det som fulgte av loven da handlingen fant sted.

*Nødvendighetsprinsippet:* Inngrep overfor borgerne skal være nødvendige for å være lovlige. Det skal ikke utøves mer makt enn det som er nødvendig. Kan lempeligere tiltak føre til samme resultat skal disse prøves først.

*Proporsjonalitetsprinsippet:* Det skal være forholdsmessighet mellom inngrepet og det formålet som ønskes oppnådd. Et mindre lovbrudd kan for eksempel ikke møtes med fysisk makt fra politiets side.

*Likebehandlingsprinsippet* dekker både diskriminering på grunnlag av nasjonalitet og usaklig forskjellsbehandling på annet grunnlag.

*Uskyldspresumpsjonen:* Enhver skal anses uskyldig inntil skyld er bevist etter loven.

*Selvinkrimineringsprinsippet:* En mistenkt skal slippe å bidra til sin egen domfellelse.

## **2. PÅGRIPELSE, ARREST OG FENGSLING**

### **2.1. UTFØRELSE AV POLITITJENESTEN. BRUK AV MAKT OG VÅPEN**

Politiet skal opptre saklig og upartisk og med omtanke for personers integritet, slik at den som er gjenstand for inngrep fra politiet ikke utsettes for offentlig eksponering i større grad enn gjennomføringen av tjenestehandlingen krever, jf politiloven § 6 tredje ledd.

Det skal ikke utøves mer makt enn det som er nødvendig og i den utstrekning det er påkrevd for utførelsen av politiets oppgaver, jf FNs politietiske kodex artikkel 3 og politiloven § 6 annet ledd og fjerde ledd. Politiet skal ikke ta i bruk noe sterkere middel før mildere midler har vært forgjeves forsøkt, eller situasjonen tilsier at slike må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige. Når forholdene tillater det skal målet derfor i første omgang søkes nådd gjennom råd, opplysning og tilrettevisning, jf politiinstruksen § 3-1 annet ledd.

Grensen for hva politiet kan gjøre vil variere med de konkrete omstendighetene, og må trekkes etter en vurdering av flere avveiningsmarkører for hvert tilfelle, der nødvendighets- og forholdsmessighetsprinsippet er blant de mest sentrale. Utgangspunktet er at man kan gjøre det som er nødvendig for å nå målet, men heller ikke mer, og at det man gjør ikke må være uforholdsmessig.



Grensene for nødvendighet og forholdsmessighet vil være flytende og påvirkes av en rekke variabler. Det er en avveining av alle disse variablene som samlet sett avgjør hvor grensen går. Eksempelvis var det både nødvendig og forholdsmessig maktbruk da politiet skjøt gisseltakeren på Torp Flyplass for en del år tilbake, fordi det var stilt et ultimatum som innebar at han ville skyte gislene ved en bestemt frist. Vurderingen hadde ikke vært den samme uten et ultimatum, eller dersom man hadde hatt reelle alternativ for å stanse gisseltakeren.

Reaksjoner skal være proporsjonale med det det reageres på eller mot. Politiets spesialenhet har for eksempel lagt til grunn at det ikke er proporsjonalt å bruke batong i munnhulen dersom en mistenker noen for å skjule narkotika.

Ingen må utsettes for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, jf EMK artikkel 3, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 7 og Grunnloven § 93 annet ledd. Det som kan få noen til å føle seg mindre verdsatt enn andre vil være nedverdiggende, herunder det å opptre nedlatende eller overse noen. For eksempel skal man ikke avfeie noen som kommer for å anmelde et alvorlig økonomisk forhold kun fordi man mener vedkommende ser fattig eller alkoholisert ut. En politimann skal opptre høflig mot enhver, og dersom noen ber om eller ses å trenge hjelp, skal det ytes den bistand tjenesten tillater og som politimannen ellers ser seg i stand til, jf politiinstruksen § 5-2 fjerde ledd. Et eksempel på nedverdiggende behandling var da en sedelighetsforbryter, som ikke hadde egne klær, fikk utlevert en papirkjeledress med flenge i skrittet til å ha på seg da han skulle fremstilles for varetektsfengsling.

*Pågrepelse* skal foretas så skånsomt som forholdene tillater, jf straffeprosessloven § 178. Kan et mildere maktmiddel brukes, skal det forsøkes først.

*Ransaking* kan bare foretas når noen med skjellig grunn mistenkes for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff, jf straffeprosessloven §§ 192 og 195. Ransaking skal foretas så skånsomt som forholdene tillater, jf

straffeprosessloven § 201. Dette må forstås som en plikt til å velge den framgangsmåte (og tidspunkt mv.) som er mest skånsomt innenfor rammen av forholdsmessighet og som likevel ivaretar formålet med ransakingen. Eksempelvis må man kunne velge et tidspunkt der barn eller andre utenforstående ikke er hjemme og/eller ikke blir berørt, eller et tidspunkt når inngrepet føles mindre belastende for den som blir rammet, om man har mulighet for det. Hvis man kan unngå det, bør ransaking ikke gjøres på et tidspunkt der man for eksempel vet at den mistenkte ektefelle holder 50-årsdag. Den ansattes kontor bør kunne ransakes på en tid da det ikke er andre ansatte til stede.

Ransaking av person skal bare foretas dersom det er grunn til å anta at det kan føre til oppdagelse av bevis eller av ting som kan beslaglegges eller som det kan tas heftelse i. Personransaking på åpen gate bør unngås, og i alle fall bør man søke skjul for omverdenen. Dersom stripping av den mistenkte/siktede er nødvendig, skal det der det er mulig og ikke vil være til hinder for utførelsen av politiets plikter, strippest i to trinn, det vil si at vedkommende som strippest, først kles av overkroppen, så (etter å ha fått på seg BH/T-skjorte) kles naken nedentil.

Politiet har også i enkelte tilfeller anledning til å *visitere*. Visitasjon kan skje for å avdekke våpen, jf politiloven § 7a, for å bringe en persons identitet på det rene eller ved arrest, jf § 10, og politiet kan visitere enhver som fjernes, anholdes eller innbringes for å søke etter våpen eller andre farlige gjenstander, jf politiloven § 10 annet ledd.

Skånsomhetskravet fremkommer i § 7a annet ledd, men er ikke inntatt i § 10. Det er imidlertid på det rene at prinsippet også gjelder her. Det vises i den forbindelse blant annet til nødvendighetskravet i politiloven § 6 annet ledd.

*Kroppslig undersøkelse* kan bare foretas i den utstrekning det kan skje uten fare eller betydelig smerte for mistenkte. Det må ikke foretas gastroskopi (mageundersøkelse) eller tas urinprøve ved bruk av kateter, jf påtaleinstruksen § 10-4 første ledd.

For øvrig skal undersøkelsen alltid foretas så hensynsfullt som mulig. Den skal ikke være mer inngripende enn det som er nødvendig, og skal utføres på en minst mulig krenkende måte, jf påtaleinstruksen § 10-4 annet ledd.

Det må bare brukes makt i det omfang og så lenge det er nødvendig for å gjennomføre undersøkelsen på tilfredsstillende måte. Det kan ikke brukes makt som innebærer fare eller betydelig smerte for mistenkte, jf påtaleinstruksen § 10-4 tredje ledd. Det kan fort bli uforholdsmessig å ta blodprøve mot siktedes vilje for å sikre bevis for overtredelse av legemiddeloven. Tilsvarende kan det etter omstendighetene representere uforholdsmessig fare å ta blodprøve i halspulsåren (fordi man ikke klarer å få tatt prøve fra andre årer) for å sikre bevis for promillekjøring.

*Håndjern eller annet båndsel* kan under pågripelse eller transport bare anvendes på person som truer med eller gjør seg skyldig i vold, eller der forholdene gir grunn til frykt for at vedkommende vil utøve vold eller flykte. Dessuten kan slike midler brukes mot person som forsøker å påføre seg skade, og ellers for å hindre forspillelse av bevis, jf politiinstruksen § 3-2.

*Skytevåpen* kan bare brukes når det er absolutt nødvendig og hvor lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt eller åpenbart ikke vil føre frem, jf våpeninstruksen § 4-3 første ledd, og bare i situasjoner der tjenestepersonen selv eller andre trues med eller utsettes for en grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade, eller det anses påkrevd å på gripe eller stanse person som er domfelt eller med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap, andre grove voldshandlinger eller forsøk på slike voldsforbrytelser, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for menneskers liv eller helse, Norges selvstendighet, eller som alvorlig truer grunnleggende nasjonale interesser.

## **2.2. FOLKERETTSLIG VERN MOT FRIHETSBERØVELSE**

Det er slått fast i Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 5 første ledd og FN`s konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 at enhver har rett til personlig frihet og sikkerhet. Ingen kan bli frarøvet sin frihet utenom i tilfellene som ramses opp i EMK artikkel 5 første ledd a-f.

Grunnloven § 94 første ledd første punktum slår fast at frihetsberøvelse bare kan skje i lovbestemte tilfeller og på den måte som lovene foreskriver. Frihetsberøvelsen må være nødvendig for opprettholdelse av en demokratisk rettsstat og ikke utgjøre et uforholdsmessig inngrep.

## 2.3. VILKÅR FOR PÅGRIPELSE OG VARETEKTSFENGSLING

De materielle vilkårene for pågrepelse og varetektsfengsling finner vi i EMK artikkel 5 første ledd. Ingen må bli berøvet sin frihet unntatt i følgende tilfelle og i samsvar med en framgangsmåte foreskrevet ved lov:

- a. lovlig frihetsberøvelse av en person som er domfelt av en kompetent domstol;
- b. lovlig pågrepelse eller frihetsberøvelse av en person som ikke har etterkommet et lovlig pålegg av en domstol eller for å sikre at en forpliktelse foreskrevet ved lov, blir oppfylt;
- c. lovlig pågrepelse eller frihetsberøvelse av en person for å stille ham for den kompetente rettslige myndighet på grunn av rimelig mistanke om at han har begått en straffbar handling, eller når det er rimelig grunn til å anse dette nødvendig for å hindre ham i å begå en straffbar handling eller i å flykte etter å ha gjort det;
- d. frihetsberøvelse av en mindreårig ved lovlig pålegg for å føre tilsyn med hans oppdragelse, eller for å bringe ham for den kompetente rettslige myndighet;
- e. lovlig frihetsberøvelse av personer for å hindre spredning av smittsomme sykdommer, av sinnslidende, alkoholister, narkomane eller løsgjengere;
- f. lovlig pågrepelse eller frihetsberøvelse av en person for å hindre at han kommer inn i landet uten tillatelse, eller av en person som det treffes tiltak mot med sikte på utsendelse eller utlevering.

Konvensjonen forhindrer politiet i å pågripe og fengsle utenfor i de nevnte tilfeller. Politiet er imidlertid ikke forpliktet til å pågripe og fengsle. Når det gjelder punkt e har Norge gått lengre enn konvensjonen krever. Løsgjengerloven ble blant annet opphevet med virkning fra 1. juli 2006.

I Norge kan ikke narkomane eller alkoholister pågripes og fengsles uten at de har begått kriminelle handlinger.

Lovkravet står sterkt. I norsk rett har vi inntatt regler om pågripelse og fengsling i straffeprosessloven §§ 171 flg. Det kreves som et utgangspunkt skjellig grunn til mistanke om straffbare handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder. I tillegg til disse reglene har politiet regler om innbringelse for mindre alvorlige forhold i politiloven §§ 8 og 9. Den innbragte kan ikke holdes tilbake i mer enn fire timer.

For å pågripe eller fengsle noen må det i tillegg foreligge grunn til å frykte for at han vil unndra seg forfølgning, nærliggende fare for bevisforspillelse eller gjentakelsesfare, jf straffeprosessloven § 171.

I utlendingssaker har vi regler om fengsling i utlendingsloven § 106 flg. og utleveringsloven § 20.

## **2.4. UNDERRETNING TIL DEN PÅGREPNE ELLER ARRESTERTE**

Enhver som blir *pågrepet*, skal straks bli underrettet på et språk han forstår, om grunnene til pågripelsen og om eventuell siktelse mot ham, jf EMK artikkel 5 annet ledd og straffeprosessloven § 177.

Den som blir *arrestert* skal snarest mulig få en orientering om grunnlaget for innsettelsen, og eventuelt hvordan saken vil bli fulgt opp av politiet eller påtalemyndigheten jf. arrestforskriften § 2-10. Orienteringen skal som hovedregel finne sted ved innsettelsen.

Arrestanten skal samtidig få en orientering om sine rettigheter og plikter. Så vidt mulig skal arrestanten også få utlevert denne informasjonen skriftlig. Det finnes en egen brosjyre som er

oversatt til de mest brukte språkene. Den ligger på KO:DE<sup>1</sup>. På KO:DE finnes det også en sjekkliste for plikter, rettigheter og opplysninger til mistenkte/siktede i initialfasen.

## 2.5. FORSVAR

Mistenkte skal gjøres kjent med at han har rett til å la seg bistå av forsvarer etter eget valg på ethvert trinn av saken, herunder ved politiets avhør av ham. Siktede bør spørres om hvem han ønsker oppnevnt som sin offentlige forsvarer når han har krav på slik forsvarer, jf påtaleinstruksen § 8-1 annet ledd.

Dersom mistenkte ber om det, skal forsvareren gis adgang til å være til stede ved avhøret. Under avhøret må mistenkte ikke rådføre seg med forsvareren før han svarer på spørsmål som blir rettet til ham, hvis ikke politiet samtykker i det, jf påtaleinstruksen § 8-4.

Siktede har rett til å la seg bistå av en forsvarer etter eget valg på ethvert trinn av saken. Dette skal han gjøres kjent med, jf straffeprosessloven § 94 første ledd.

Etter EMK artikkel 6 tredje ledd skal enhver som blir siktet for en straffbar handling ha rett til å:

få tilstrekkelig tid og muligheter til å forberede sitt forsvar;

forsvare seg personlig eller med rettslig bistand etter eget valg eller, dersom han ikke har tilstrekkelige midler til å betale for rettslig bistand, å motta den vederlagsfritt når dette kreves i rettferdighetens interesse;

avhøre eller la avhøre vitner som blir ført mot ham, og få innkalt og avhørt vitner på hans vegne under samme vilkår som vitner ført mot ham;

---

<sup>1</sup> <https://kode.politiet.master.net/Sider/Oversettelse.aspx>

En siktet som er pågrepet, skal så vidt mulig ha forsvarer straks det er klart at han ikke vil bli løslatt innen 24 timer etter pågripelsen, jf. påtaleinstruksen § 9A-1 første ledd, jf straffeprosessloven § 98 første ledd. En siktet under 18 år er ofte for ung til å forstå hva han eller hun er siktet for, prosessen og konsekvensene, herunder straffen vedkommende risikerer. Mindreårige siktede bør således ikke frasi seg retten til en forsvarer.

I et forslag fra 2013 til nytt EU-direktiv, som krevde obligatorisk tilgang til forsvarer for mindreårige mistenkte, skulle det ikke være lov å frasi seg denne retten. I det siste utkastet ble det endret til kun å gjelde i saker der det var snakk om frihetsberøvelse for den mindreårige. I følge EU-direktiv 2013/48 om blant annet tilgang til advokat i straffesaker, kommer det frem at man kun kan frasi seg retten til en forsvarer dersom dette skjer frivillig og utvetydig. I EMDs sak Zherdev v. Ukraine ble det uttalt at man i tillegg måtte inkludere beskyttelsestiltak når det gjaldt unge mistenkte.

I Norge har det forekommet tilfeller der den unge mistenkte har fått beskjeder slik som ”De andre mistenkte bruker ikke forsvarer. Den eneste forskjellen er at det tar mer tid.” Slike uttalelser må ikke forekomme. Hva gjelder frivillighetskravet må det innfortolkes i dette at den avhørte må ha forstått hva det vil si at man frasier seg retten til en forsvarer før han gjør dette, herunder konsekvenser. For unge lovbrytere vil frivillighetskravet ofte ikke kunne oppfylles nettopp av denne grunn.

Under hovedforhandling skal siktede ha forsvarer, foruten i saker som gjelder forelegg, inndragning eller vegtrafikkloven § 22 første og femte ledd, og § 24 første ledd, jf § 31, jf straffeprosessloven § 96. Det er staten som oppnevner forsvarer der siktede ”skal” ha slik, jf straffeprosessloven § 100 første ledd.



## 2.6. BISTAND MED TOLK

Etter EMK artikkel 6 tredje ledd skal enhver som blir siktet for en straffbar handling ha rett til å:

bli underrettet straks, i et språk han forstår og i enkeltheter, om innholdet i og grunnen til siktelsen mot ham;

ha vederlagsfri bistand av en tolk hvis han ikke kan forstå eller tale det språk som blir brukt i retten.

Påtaleinstruksens § 2-8 presiserer kravet til oversettelse:

Dersom siktede ikke forstår norsk, skal påtalemyndighetens avgjørelse av påtalespørsmålet, eller rettsmiddelerklæring, oversettes til et språk vedkommende forstår. Oversettelsen bør normalt skje skriftlig, med mindre det anses ubetenkelig at innholdet i avgjørelsen blir muntlig oversatt når avgjørelsen blir forkynt eller meddelt siktede.

Dersom noen som ikke kan norsk skal delta i rettsforhandlinger, har han krav på tolk som er oppnevnt eller godkjent av domstolen, jf domstolloven § 135. I straffeprosessloven § 304 tredje ledd står det at dersom den tiltalte ikke forstår det norske språk, må i det minste de påstander som er nedlagt av aktor og forsvarer bringes til den tiltaltes kunnskap.

I følge artikkel 2 nr. 2 i direktiv 2010/64/EU om retten til oversettelse og tolkning i straffesaker, har den mistenkte eller tiltalte rett til oversettelse av kommunikasjon med advokat der dette er nødvendig for å sikre rettferdig rettergang. Dette inkluderer også tilstrekkelig assistanse for personer med tale- eller hørevansker, jf artikkelens nr. 3.

Også ved forkyning av dom og ved meddelelse av kjennelser og andre rettslige beslutninger har domfelte/frifunnede krav på oversettelse til et språk han eller hun forstår. Innen rimelig tid, skal mistenkte eller tiltalte ha rett til oversettelse av alle essensielle dokumenter i saken, som er viktig for deres forsvar, jf direktiv 2010/64/EU artikkel 3 nr.1.

For øvrig skal sakens dokumenter oversettes på det offentliges bekostning i den grad det anses påkrevd for å vareta siktedes interesser i saken.

## **2.7. FREMSTILLING AV PÅGREPNE STRAKS FOR EN DOMMER**

Enhver som blir pågrepet eller berøvet friheten, skal straks bli stilt for en dommer eller annen embetsmann som ved lov er bemyndiget til å utøve domsmyndighet, og skal ha rett til hovedforhandling innen rimelig tid eller til løslatelse under saksforberedelsen, jf EMK artikkel 5 tredje ledd og Grunnloven § 94 annet ledd. Domstolen skal uten opphold ta stilling til lovligheten av frihetsberøvelsen, og beordre ham løslatt dersom frihetsberøvelsen ikke er lovlig, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 fjerde ledd.

Planlagte pågripelser bør legges til et tidspunkt som gir kortest mulig tid til fremstilling for en dommer. En planlagt pågrepelse bør ikke legges til fredag ettermiddag, dersom det er mulig å avvente til mandag morgen, og i alle fall ikke dersom politiet ikke har anledning til fremstilling for en dommer gjennom helgen.

## 2.8. VARETEKTSTIDENS LENGDE OG SPØRSMÅL OM LØSLATELSE

Det skal ikke være den alminnelige regel at personer som avventer rettergang skal holdes i varetekt. Løslatelse kan gjøres betinget av at det stilles garanti for at vedkommende møter til rettsforhandlingene, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 tredje ledd.

Beslutter retten å fengsle den siktede, fastsetter den samtidig en bestemt tidsfrist for fengslingen, når ikke hovedforhandlingen allerede er påbegynt. Fristen skal være så kort som mulig og må ikke overstige fire uker, jf straffeprosessloven § 185 første ledd. Fristen kan forlenges ved kjennelse med inntil fire uker av gangen. Dersom etterforskingens art eller andre særlige omstendigheter tilsier at fornyet prøving etter fire uker vil være uten betydning, kan retten sette en lengre frist. Er hovedforhandling påbegynt når siktede blir fengslet eller når fengslingsfristen løper ut, kan siktede holdes fengslet inntil dom er avsagt.

Er den siktede under 18 år, skal fristen være så kort som mulig og ikke overstige to uker. Den kan forlenges ved kjennelse med inntil to uker av gangen.

Retten skal ta stilling til om en fengsling er uforholdsmessig. Dersom etterforskningen ikke fremmes med tilstrekkelig hurtighet eller fortsatt varetekt ikke er rimelig, skal retten løslate siktede, jf straffeprosessloven § 185 siste ledd. Selv om plikten etter loven påhviler retten, betyr ikke dette at politiet kan fremme begjæring om fortsatt fengsling dersom det også for politiet må være åpenbart at fortsatt fengsling er uforholdsmessig. Da skal den siktede løslates av politiet.

## 2.9. ARREST- OG FENGSELS- FORHOLD, ISOLASJON M.M.

Alle som er berøvet friheten, skal behandles humant, og med respekt for menneskets iboende verdighet, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 10 første ledd. Iboende verdighet er en umistelig verdi man har utelukkende i kraft av å være et menneske. Vår verdighet kan styrkes når vi opplever at våre rettigheter og frihet respekteres og når vi lever i en situasjon der vi kan gjøre valg og handlinger som bygger opp vår selvrespekt og integritet. Under en frihetsberøvelse må det legges til rette for at den som er frarøvet friheten i størst mulig grad fortsatt beholder rettigheter og valgmuligheter innenfor det som er mulig, forsvarlig og rimelig.

Europarådets torturkomite (CPT) har egne krav til celler, jf CPT standards, artikkel 42 og 43. Norge er ikke bundet av CPT standards, men når det gjelder menneskerettigheter, bør Norge ikke legge seg på minimumskravene. Der det er mulig bør vi strekke oss for å oppnå best mulig menneskerettsvern.

Norge har fått kritikk fra CPT som ved sine besøk i 1993, 1996 og 1999 påpekte at alle som må tilbringe natten i politiets varetekt, uavhengig av rettslig grunnlag og vedkommendes tilstand, skal ha madrass og rene tepper.

Isolasjon kan også de første 48 timene utgjøre en krenkelse av EMK art 8 dersom det ikke foreligger et konkret behov for å utelukke vedkommende fra fellesskapet. Fra tidspunktet for innsettelse på celle skal vaksjef løpende vurdere behovet for å iverksette kompensierende tiltak for å avdempe isolasjonsvirkninger av oppholdet i politiarrest.

Kompenserende tiltak er slike ting som gjør oppholdet i arrest eller fengsel lettere for den arresterte eller innsatte, slik som lufting, kontakt med ansatte eller familie og venner, tilgang til aviser, bøker eller TV mv. Dette gjelder alle arrestanter, uavhengig av hjemmelsgrunnlag for innsettelse og opphold,

og skal vurderes opp imot hva som er mulig og rimelig å gjøre tatt i betraktning vedkommendes tilstand, det forhold vedkommende er arrestert eller innsatt for og risiko ved å tillate de kompenserende tiltak.

Hvis det ikke foreligger ekstraordinære forhold, skal personer som det er reist tiltale mot, holdes adskilt fra dømte personer, og skal gis særskilt behandling avpasset deres stilling som ikke domfelte personer, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 10 annet ledd a.

I straffesystemet skal det inngå en behandling av fangene som har til hovedformål å forbedre dem og bringe dem tilbake til samfunnet.

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal *barnets beste* være et grunnleggende hensyn, jf barnekonvensjonen artikkel 3. Hva som er barnets beste vil variere ut ifra barnets alder, bakgrunn og situasjonen for øvrig.

Personer under 18 år bør ikke pågripes hvis det ikke er særlig påkrevd, jf straffeprosessloven § 174. Ved inkvirering under 4 timer skal inkvirerte under 18 år så vidt mulig settes i rom uten lås og med en voksen person til stede hele tiden.

Unge lovovertredere skal holdes adskilt fra voksne, og skal gis en behandling som er avpasset deres alder og rettsstilling, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 10 tredje ledd.

Politiet og fengselsmyndighetene skal sørge for beskyttelse av arrestanter og innsatte og sørge for medisinsk tilsyn der det er påkrevd, jf FNs politietiske kodex artikkel 6.

Under arrestoppholdet skal arrestanten gis rett til å ta kontakt med lege for nødvendig helsehjelp, jf. arrestforskriften § 2-3 tredje ledd. Arrestantens behov for nødvendig helsehjelp skal etterkommes uten ugrunnet opphold. Den pågrepne som skal framstilles for legevakten for å få resept på faste medisiner som

ikke er kritiske, må nok finne seg i å bli framstilt når det passer med den øvrige tjenesten (innenfor rammen for når neste medisin-inntak må skje), mens den akutt syke må fremstilles straks man har forsvarlig bemanning/transport.

## **2.10. ERSTATNING FOR KONVENSJONSSTRIDIG VARETEKTSFENGSLING**

Enhver som har vært offer for ulovlig pågrepelse eller frihetsberøvelse skal ha rett til erstatning som kan inndrives jf EMK artikkel 5 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 femte ledd.

Reglene om erstatning i anledning av forfølgning fremgår nærmere i straffeprosessloven kapittel 31, der det blant annet står at en siktet har krav på erstatning dersom han har vært pågrepet eller fengslet i strid med EMK artikkel 5 eller FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9, jf strpl § 444 første ledd c.

## **3. ETTERFORSKNING OG RETTERGANG**

### **3.1. RETTEN TIL EN RETTFERDIG RETTERGANG**

Alle har rett til en rettferdig og offentlig rettergang innen rimelig tid og ved en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov, jf EMK artikkel 6 første ledd. Prinsippet gjelder helt fra saken opprettes og frem til den er irettført.

### **3.2. USKYLDSPRESUMPSJONEN**

Uskyldspresumpsjonen er en del av prinsippet om rettferdig rettergang, og betyr at enhver som blir siktet for en straffbar handling skal antas uskyldig inntil skyld er bevist etter loven, jf EMK artikkel 6 annet ledd.

Uskyldspresumpsjonen er nærmere formulert i FNs Verdenserklæring artikkel 11 nr. 1:

«Enhver som er anklaget for en straffbar handling har rett til å bli ansett som uskyldig til det er bevist ved offentlig domstolsbehandling, hvor han har hatt alle de garantier som er nødvendig for hans forsvar, at han er skyldig etter loven.»

I Grunnloven § 96 annet ledd står det at alle har rett til å bli regnet som uskyldig til skyld er bevist etter loven. Man skal ikke refereres til som skyldig i offentlige uttalelser eller juridiske beslutninger før man er dømt, jf artikkel 3 nr.1 i EU-direktiv 2016/343 som omhandler operasjonalisering av visse aspekter

ved uskyldspresumpsjonen. Og man skal ikke presenteres som skyldige i retten eller offentlig ved bruk av fysiske virkemidler slik som for eksempel håndjern, jf direktivets artikkel 5 nr.1, med mindre dette er påkrevd i den enkelte sak på grunn av sikkerhet, rømningsfare eller kontakt med tredjepersoner, jf artikkel 5 nr.2. Dette er et felt det er vanskelig å bli god nok på. Det ligger til profesjonalisering av rollen å bli bedre. Det dreier seg her om grunnleggende holdninger som kommer til uttrykk gjennom konkrete handlinger.

EMD har slått fast at retten til en rettferdig rettergang slår inn fra etterforskningens innledning (på personnivå) og hele veien til eventuell dom. Det bør tydelig framkomme av sakens dokumenter at politiet har aktivt undersøkt og i rimelig grad eliminert alle mulige forklaringer som innebærer uskyld.

I straffesaker skal bevisbyrden ligge på aktoratet, jf artikkel 6 nr.1. Enhver tvil skal komme den tiltalte til gode, jf artikkel 6 nr.2.

### **3.3. FORBUD MOT SELVINKRIMINERING**

I FN-konvensjonen av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter artikkel 14 nr. 3 bokstav g er det fastsatt at siktede har rett til "[i]kke å bli tvunget til å vitne mot seg selv eller erkjenne seg skyldig".

Dette prinsippet fremgår ikke uttrykkelig av EMK art. 6 nr. 1, men Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har innfortolket et vern mot selvinkriminering i bestemmelsen, og har understreket at politiet skal gjøre den som avhøres kjent med sine menneskerettigheter og også forsikre seg om at den som avhøres har forstått betydningen av sine rettigheter.

Høyesterett fastslo i 1999 at det er et grunnleggende rettsstatsprinsipp at den som er mistenkt for en straffbar handling har rett til å forholde seg taus og ikke har noen plikt til å bidra til egen straffellelse.



I straffeprosessloven § 90 er det uttrykkelig fastslått at siktede ikke har plikt til å forklare seg for *retten*, selv om det kan tale mot ham at han ikke gjør det, jf straffeprosessloven § 93 annet ledd. At heller ikke mistenkte under etterforskningen har en slik plikt, og at politiet skal gjøre ham kjent med dette fremgår av straffeprosessloven § 232 og påtaleinstruksen § 8-1 første ledd. Men det fremgår ikke av bestemmelsen at politiet kan informere siktede om at nektelse av forklaring kan tale mot ham, slik som for retten. Riksadvokaten har imidlertid i rundskriv 2/2016 skrevet at politiet *bør* "allerede i en tidlig fase av etterforskningen kunne gjøre mistenkte kjent med at manglende eller forbeholden forklaring *etter omstendighetene* kan bli ansett å tale mot ham." Rundskrivet ble omtalt i media rett etter publikasjon, da det på dette punktet utfordret grunnleggende menneskerettighetsprinsipper. EMD har lagt til grunn at politiets opplysning her ikke bryter med prinsippene for fair trial. Imidlertid må politiet utvise forsiktighet med å anvende denne muligheten for opplysning, der slik opplysning kan legge et utilsiktet press på den avhørte. Man bør derfor både vurdere situasjonen nøye og også samtidig informere den mistenkte om at en eventuell tilståelse kan gi strafferabatt. Overfor unge mistenkte, mistenkte med rusproblemer eller andre mistenkte som kan bli spesielt påvirket av slike opplysninger, bør særlig varsomhet utvises. Det viktigste er at politiet gir objektive opplysninger om prosessen videre.

### **3.4. POLITIET SKAL OPPTRE HENSYNSFULLT OG OBJEKTIVT. TRUSLER, TORTUR OG NEDVERDIGENDE BEHANDLING SKAL IKKE FINNE STED**

Ingen må utsettes for tortur eller for grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, hverken under avhør, ransaking eller andre undersøkelser. I særdeleshet må ingen, uten sitt frie samtykke, utsettes for medisinske eller vitenskapelige eksperimenter, jf EMK artikkel 3, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 7 og Grunnloven § 93 annet ledd.

Ved avhøringen må tjenestemannen alltid opptre rolig og hensynsfullt. Dette følger blant annet av politiinstruksen § 5-2, som regulerer opptreden i tjenesten. Det må tas hensyn til den avhørtes tilstand og forutsetninger. Løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang må ikke brukes, jf straffeprosessloven § 92 annet ledd og påtaleinstruksen § 8-2 fjerde ledd. Under tjenesteutøvelsen skal politimannen være sannferdig, saklig og upartisk, jf politiinstruksen § 3-1 fjerde ledd.

Uskyldspresumpsjonen og selvinkrimineringsprinsippet må alltid tas i betraktning under avhøret. Formålet med avhøret er å få frem sannferdig og pålitelig informasjon, ikke å bekrefte en eventuell oppfatning polititjenestepersonen har forut for avhøret om personens skyld eller uskyld, eller andre forhold. Dette fremgår blant annet av CPT standards artikkel 34. Som tidligere nevnt er Norge ikke bundet av CPT standards, men regelen samsvarer godt med målet for all etterforskning, nemlig å få frem pålitelig informasjon, og bør således følges. Det skal ikke stilles ledende spørsmål eller legges inn forutsetninger i spørsmålsstillingen som den avhørte ikke har lagt inn selv. Den avhørte skal så langt det lar seg gjøre få forklare seg fritt.

Det må ikke brukes midler som nedsetter mistenktes bevissthet eller evne til fri selvbestemmelse, jf påtaleinstruksen § 8-2 femte ledd.

Lydopptak skal så vidt mulig benyttes ved alle avhør, jf Riksadvokatens rundskriv 2/2016. Alle enheter som foretar avhør skal således sørge for å ha fungerende utstyr for lydopptak. Reservasjonen ”så vidt mulig” tar særlig sikte på tilfeller hvor det av tekniske grunner er umulig eller svært vanskelig å gjøre opptak, eller hvor den som ønskes avhørt nekter å oppgi forklaring med opptak. Dersom det ikke er mulig å ta opp lyd av avhøret, skal det nedtegnes på en så presis måte at det hverken sier mindre eller mer enn det den avhørte har fortalt, og i tillegg nedtegnes en begrunnelse for mangel av lydopptak i avhørsrapporten.

### **3.5. OFFENTLIG OG MUNTLLIG FORHANDLING, OG FOTOGRAFERING**

Dommen skal avsies offentlig, men pressen og offentligheten kan bli utelukket fra hele eller deler av rettsforhandlingene av hensyn til moralen, den offentlige orden eller den nasjonale sikkerhet i et demokratisk samfunn, når hensynet til ungdom eller partenes privatliv krever det, eller i den utstrekning det etter rettens mening er strengt nødvendig under spesielle omstendigheter der offentlighet ville skade rettferdighetens interesser, jf EMK artikkel 6 første ledd.

Hovedforhandlingen er muntlig. Opplesing kan ikke tre i stedet for fri muntlig framstilling, jf straffeprosessloven § 278 første ledd. Vitner skal forklare seg og tiltalte skal ha anledning til å stille spørsmål til vitnene, og til å uttale seg etter både vitneforklaringer og opplesning av skriftlige bevis, jf straffeprosessloven § 303. Snevre unntak finnes i straffeprosessloven § 297.

Utgangspunktet er at under forhandlingene i straffesaker er fotografering, filmopptak og opptak for radio eller fjernsyn forbudt, jf domstolloven § 131a første ledd. Dersom særlige grunner taler for det, kan retten under hovedforhandlingen gjøre unntak fra forbudet når det ikke kan antas å ha uheldig virkning for behandlingen av saken og heller ikke andre hensyn taler avgjørende imot.

### **3.6. UAVHENGIGE OG UPARTISKE DOMSTOLER, OG AVGJØRELSE INNEN RIMELIG TID**

Alle har rett til å få saken sin avgjort av en uavhengig og upartisk domstol innen rimelig tid. Rettergangen skal være rettferdig og offentlig, jf Grunnloven § 95 første ledd. Dette fremgår også av EMK artikkel 6 første ledd.

Ingen kan dømmes uten lov eller straffes uten dom, jf Grunnloven § 96 første ledd.

### **3.7. STRAFF**

Ingen skal bli funnet skyldig i en straffbar handling på grunn av noen gjerning eller unnlattelse som ikke utgjorde en straffbar handling etter nasjonal eller internasjonal rett på den tid da den ble begått. Heller ikke skal en strengere straff bli idømt enn den som gjaldt på den tid da den straffbare handling ble begått, jf EMK artikkel 7.

Ingen må bli pålagt å utføre tvangsarbeid eller påtvunget arbeid jf EMK artikkel 4 annet ledd, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 8 og Grunnloven § 93 tredje ledd. Samfunnsstraff kan bare idømmes hvis lovbryteren samtykker, jf straffeloven § 48 første ledd c.

Ingen må bli dømt til dødsstraff eller henrettet, jf Protokoll nr. 13 til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, om avskaffelse av dødsstraff under enhver omstendighet artikkel 1 og Grunnloven § 93 første ledd.

### **3.8. ANKERETT I STRAFFESAKER**

Enhver som er kjent skyldig av en domstol i en straffbar handling, skal ha rett til å få skyldspørsmålet eller straffeutmålingen overprøvd av en høyere domstol, jf Protokoll nr. 7 til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettigheter og grunnleggende friheter artikkel 2 første ledd.

## **4. FORBUD MOT GJENTATT STRAFFEFORFØLGNING OG DOBBELTSTRAFF**

Ingen skal kunne bli stilt for retten eller straffet på ny i en straffesak under den samme stats domsmyndighet, for en straffbar handling som han allerede er blitt endelig frikjent eller domfelt for i samsvar med loven og rettergangsordningen i straffesaker i denne stat, jf Protokoll nr. 7 til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettigheter og grunnleggende friheter artikkel 4 første ledd.

En sak kan imidlertid gjenopptas i samsvar med vedkommende stats lov og rettergangsordning i straffesaker, hvis det foreligger bevis for nye eller nyoppdagede omstendigheter eller hvis det i den tidligere rettergangen har vært en grunnleggende feil, som kunne påvirke utfallet av saken.

## 5. CIVIL ULYDIGHET, KRISE OG VÆPNET KONFLIKT

Menneskerettighetene skal alltid respekteres når man forsøker å gjenopprette ro og orden.

Alle er født like og skal behandles likt, uavhengig av kjønn, religion, rase, etnisitet, opprinnelse, språk, farge, politisk tilhørighet, eiendom, legning eller andre faktorer som er uvesentlige for utøvelsen av polititjenesten. Dette fremkommer blant annet i EMK artikkel 14, og i Grunnloven § 98 står det at alle er like for loven, og at ingen må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling.

Ikke-voldelige midler skal forsøkes før enhver form for maktbruk. Makt skal brukes bare der det er nødvendig og i det omfang det er nødvendig. Kan et mildere maktmiddel brukes, skal det forsøkes først. Makt skal utøves med et godt skjønn og medmenneskelighet. Reaksjoner skal være proporsjonale med det det reageres på eller mot. Man skal gjøre alt for å forhindre eller minimere skade og skadeomfang. Alle sårede og traumatiserte personer skal bli tatt hånd om straks.

Ingen må bli utsatt for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, jf EMK artikkel 3, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 7 og Grunnloven § 93 annet ledd. Ingen særlige omstendigheter av noen art, hverken krigstilstand eller trussel om krig, intern politisk ustabilitet eller annen offentlig krisesituasjon kan påberopes for å rettferdiggjøre tortur, jf FNs konvensjon mot tortur artikkel 2 nr.2.

Mennesker skal behandles med verdighet, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 10 og FNs politietiske kodex artikkel 2.

Ytringsfriheten, meningsfriheten, retten til å samles, retten til å organiseres og retten til fri bevegelse skal respekteres. Ytringsfriheten er vernet gjennom Grunnloven § 100, EMK artikkel 10 og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 21. Den som vil benytte offentlig sted til demonstrasjon, opptog, møte, stand eller lignende, skal i god tid på forhånd gi politiet melding om dette, jf politiloven § 11 første ledd. At det skal gis ”melding” og ikke sendes ”søknad” innebærer at dette er en rettighet man har, og man har også krav på beskyttelse av politiet der dette er nødvendig for gjennomføringen av arrangementet.

I praksis finnes det ingen stater som har en absolutt ytringsfrihet. Den begrenses, for eksempel ved trusler, oppfordringer til å begå kriminalitet, rasisme, pornografi, krenkelse av privatlivets fred og bevisst villedning.

Her er enkelte eksempler på bestemmelser som setter grenser for ytringsfriheten:

Med fengsel inntil 10 år straffes den som offentlig tilskynder noen til å begå folkemord eller krigsforbrytelse, jf straffeloven § 108.

Det er også straffbart å fremsette trusler som vedgår Norges selvstendighet, andre grunnleggende nasjonale interesser eller terrortrusler, jf straffeloven §§ 111 flg.

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefull ytring, jf straffeloven § 185. Med diskriminerende eller hatefull ytring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, homofile orientering, eller nedsatte funksjonsevne.



Den som gjentatte ganger truer en annen på en måte som er egnet til å fremkalle frykt eller engstelse, straffes med fengsel inntil 4 år, jf straffeloven § 266a.

Den som gjennom offentlig meddelelse krenker privatlivets fred, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år, jf straffeloven § 267 første ledd.

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som holder offentlig foredrag eller istandbringer offentlig forestilling eller utstilling med pornografisk innhold, jf straffeloven § 317 første ledd d.

## 6. SÆRLIG UTSATTE GRUPPER

### 6.1. BESKYTTELSE AV MINDREÅRIGE

Barn er en sårbar gruppe og har derfor krav på ekstra beskyttelse mot overgrep fra staten. Barn beskyttes på samme måte av menneskerettighetene som voksne, og i tillegg skal det tas hensyn til barnets beste og de behovene barnet har ut ifra dets alder.

Er den pågrepne under 18 år, må fremstilling for en domstol skje snarest mulig og senest dagen etter pågripelsen. Ender fristen på en helgedag eller dag som etter lovgivningen er likestilt med helgedag, forlenges fristen med én dag, jf straffeprosessloven § 183 annet ledd.

Arrest og fengsling av barn skal være siste utvei og eventuell innsettelse skal være så kortvarig som mulig. Unge personer som det er reist tiltale mot, skal holdes adskilt fra voksne, og deres sak skal avgjøres så raskt som mulig, jf FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 10 annet ledd b.

Er siktede under 18 år, skal påtalemyndigheten varsle barneverntjenesten om fengslingen. Barneverntjenesten skal møte til hvert fengslingsmøte, med mindre retten finner at deltagelse utover det første fengslingsmøtet er åpenbart unødvendig. Barneverntjenesten skal uttale seg om behovet for tiltak etter barnevernloven kapittel 4 og gi informasjon om det arbeidet som pågår med å iverksette tiltak, jf straffeprosessloven § 183 tredje ledd.

Er den siktede under 18 år, skal fengslingsfristen være så kort

som mulig og ikke overstige to uker. Den kan forlenges ved kjennelse med inntil to uker av gangen, jf straffeprosessloven § 185 annet ledd.

Tilrettelagt avhør skal benyttes ved avhør av vitner under 16 år i sak om overtredelse av straffeloven kapittel 26, §§ 273, 275, 282 eller 284, jf straffeprosessloven § 239. Kravene til tilrettelagte avhør finnes i straffeprosessloven §§ 239 til 239 f. Det gjelder særlige krav til frister og gjennomføring av slike avhør.

## **6.2. MENNESKERETTIGHETER FOR KVINNER**

Kvinner har krav på like rettigheter og beskyttelse som menn med hensyn til alle menneskerettigheter. Kvinner skal ikke diskrimineres hverken i jobbsammenheng eller ellers, herunder gjelder dette også i møte med politiet som offer eller som mistenkt.

Gravide eller ammende kvinner skal gis tilgang til egnede fasiliteter under arrest og fengsling.

Politiet og påtalemyndigheten skal ikke opptre diskriminerende under ansettelser, opplæring, tildeling av arbeid, forfremmelser, lønn eller andre karrieresaker eller administrative saker, jf likestillingsloven §§ 29 flg, jf kapittel 2, jf FNs kvinnekonvensjon artikkel 11.

Politiet og påtalemyndigheten skal ansette tilstrekkelig med kvinnelige medarbeidere til å sikre god beskyttelse av rettighetene til kvinnelige mistenkte, arrestanter og innbrakte.

### **6.3. FLYKTNINGER, ASYLSØKERE OG STATSLØSE**

Alle har rett til å søke asyl fra forfølgelse i et annet land. Utlendingsloven § 3 slår fast at loven skal anvendes i samsvar med internasjonale regler som Norge er bundet av når disse har til formål å styrke individets stilling. Menneskerettighetene gjelder også for flyktninger.

De viktigste konvensjonene som berører behandlingen av utlendingssaker er:

FNs flyktningkonvensjon - Convention relating to the Status of refugees of 28 July 1951 med Protocol 31 January 1967

Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter – International Covenant on Civil and Political Rights fra 1966

Den internasjonale konvensjon om sosiale, økonomiske og kulturelle rettigheter – International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights fra 1966.

FNs barnekonvensjon - UN Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989.

Ingen av menneskerettighetskonvensjonene gir utlendinger rettskrav på opphold i en stat de ikke er borger av. Konvensjonene gir heller ikke regler om utlendingers oppholdsstatus. Grunnloven § 93 forbyr i første ledd dødsstraff og i annet ledd tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Menneskerettighetsutvalget la i Dokument 16 (2011–2012) til grunn at bestemmelsen også innebærer et absolutt forbud mot utsendelse av personer til områder der de risikerer å bli utsatt for forhold som kommer i strid med disse forbudene.

Følgelig skal ingen returneres til et land hvor de risikerer å bli utsatt for dødsstraff, tortur eller umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Ingen skal returneres til et land hvor hans eller hennes liv står i fare. Returvernforbudet er absolutt, selv om også det har en midlertidig karakter.

Før en eventuell retur skal utlendingen gis mulighet til å fremlegge bevis for sin status som flyktning og for hvilke konsekvenser han eller hun venter dersom vedkommende blir returnert. Flyktningkonvensjonen gjelder bare de personer som oppfyller vilkårene for å bli ansett som flyktning i artikkel 1A (2), det vil si de utlendinger som med rette frykter bestemte former for forfølgelse i landet de har flyktet fra. Konvensjonen gir ingen rettsbeskyttelse for migranter for øvrig. Flyktningkonvensjonen gir heller ingen rettskrav på asyl, kun en forventning om at søknader om asyl blir behandlet. Nasjonalt regelverk gir imidlertid rettskrav på beskyttelse (asyl), der utlendingen anerkjennes som flyktning etter utlendingsloven § 28 første ledd a eller b, jf utlendingsloven § 28 annet ledd. Personer som anerkjennes som flyktninger har visse særrettigheter etter konvensjonen, men flyktningstatusen er per definisjon midlertidig og vil kunne falle bort dersom forholdene endrer seg.

Enkelte grunnlovsbestemmelser vil representere skranker på utlendingslovens område fordi rettighetene der som utgangspunkt gjelder alle – også utlendinger – som oppholder seg i Norge. I første rekke vil dette dreie seg om følgende bestemmelser: Legalitetsprinsippet (§ 113), diskrimineringsforbudet (§ 98), retten til en rettferdig rettergang (§ 95 første ledd), forbudet mot tilbakevirkende lover (§ 97), retten til privat- og familieliv (§ 102 første ledd første punktum), barns særskilte rettigheter (§ 104), bevegelsesfriheten (§ 106) og retten til utdanning (§ 109 første ledd).

Norge er tilsluttet FN-konvensjonen om begrensning av statsløshet (1961) og Europarådskonvensjonen om statsborgerskap (1997).

Situasjoner hvor politiet må være særlig oppmerksom på de menneskerettslige skrankene (spesielt overfor sårbare grupper) er blant annet ved:

- Grensekontroll
- Territorialkontroll
- Bruk av tvangsmidler, som pågrepelse og fengsling
- I møte med mulige ofre for menneskehandel mv.
- Uttransportering. Det følger av utl. § 90 siste ledd at dersom en utlending påberoper seg omstendigheter som nevnt i utl. § 28 på tidspunktet for iverksetting av et vedtak som innebærer at utlendingen må forlate riket, og det ikke fremgår at det allerede er tatt standpunkt til de forholdene som påberopes, skal politiet forelegge spørsmålet om utsatt iverksetting for den myndigheten som har truffet vedtaket. Det absolutte vernet mot utsendelse etter utl. § 73 (non refolement - dvs at man ikke kan sende personer tilbake til land hvor de risikerer forfølgelse) kommer til anvendelse ved alle former for vedtak etter loven.

Det er de samme menneskerettighetene som gjelder i utlendingskontrollen som i politiets arbeid for øvrig. Rett til å snakke med sitt lands ambassade, rett til advokat, rett til tolk, rett til informasjon om hvorfor du er blitt stoppet, rett til å søke asyl, snakke med flyktningeorganisasjoner og rett til førstehjelp. Det er også viktig at man i passkontrollen tar hensyn til behovet for skjerming av den enkelte reisende, slik at man kan tas til side og evt. inn på et 2. linjekontor for nærmere sjekk.

Norge er med i Schengen-samarbeidet og vi må derfor også forholde oss til EU sitt regelverk og retningslinjer, som stort sett er implementert i norsk lov. Det er utarbeidet håndbøker i regi av det europeiske grense og kystvaktbyrået (Frontex) for å forebygge og avdekke menneskehandel, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Norske tjenstepersoner har deltatt i utarbeidelsen av disse retningslinjene og deltar i operasjoner ved Schengen yttergrense i regi av Frontex.

Grensekontrolløren har en plikt til å være oppmerksom på mindreårige som reiser ut over yttergrensen, for å avdekke mulig tvangsekteskap osv.

EU-Kommisjonen gjennomfører evalueringer av hvert medlemsland for å se om de oppfyller vilkårene i regelverket, menneskerettighetene vies også stor plass i disse evalueringene.

## **6.4. RETTIGHETER FOR OFRE**

Alle ofre for kriminalitet, maktmisbruk eller brudd på menneskerettighetene skal behandles med medfølelse og respekt.

I hvert politidistrikt skal det være et offeromsorgskontor, som gjennom psykososial støtte, oppfølging, informasjon og veiledning, primært gjennom straffesaksprosessen, skal bidra til å styrke borgeres integritet, slik at de blir bedre rustet blant annet til å gjennomføre avhør og være trygge vitner. I noen grad skal kontoret også kunne gi støtte til borgere som ikke velger å anmelde. Kontoret skal løse borgere til profesjonell hjelp både i kommunalt og statlig tjenesteapparat, der dette er nødvendig.

Ofre skal ha tilgang til rettssystemet og informasjon om hvilke rettigheter vedkommende har. Fornærmede i en straffesak har en rekke rettigheter etter straffeprosessloven kapittel 8a, blant annet rett til tilstedeværelse i rettsmøter, jf straffeprosessloven § 93c og orientering om sakens utvikling og fremdrift, jf straffeprosessloven § 93e.

Ofre skal få mulighet til å presentere sin side av saken, og skal få all nødvendig juridisk, medisinsk og psykologisk assistanse som trengs. Offeret skal ikke utsettes for unødvendige forsinkelser i sakshåndteringen. Ubehageligheter for offeret skal minimeres så godt det lar seg gjøre. Privatliv og sikkerhet for offeret skal sikres.

Erstatning og oppreisning kan søkes fra gjerningspersonen eller fra det offentlige. Rettskrav som fornærmede eller andre skadelidte har mot siktede, kan etter reglene i straffeprosessloven kapittel 29 fremmes i forbindelse med straffesaker for domstolene. Påtalemyndigheten kan velge å fremme kravet på begjæring om dette, jf straffeprosessloven § 427, og under hovedforhandling kan også offeret selv fremme dette, jf straffeprosessloven § 428. Er det oppnevnt bistandsadvokat, skal kravet alltid fremmes.

Jf straffeprosessloven § 107a har fornærmede rett til å få oppnevnt bistandsadvokat i saker:

om overtredelse av straffeloven §§ 168, 253, 257, 282, 284, 291, 294, 295, 296, 299, 302, 304, 312 og 314,

hvor det er grunn til å tro at fornærmede som følge av handlingen får betydelig skade på kropp eller helse,

hvor offentlig forsvarer oppnevnes for å delta i ungdomsstormøte, jf. § 100 annet ledd annet punktum.

I saker hvor noen under 18 år er død som følge av en straffbar handling, har den som hadde foreldreansvar, rett til å få oppnevnt bistandsadvokat. I andre tilfeller der noen er død som følge av en straffbar handling, kan bistandsadvokat oppnevnes for etterlatte når særlige forhold tilsier at det er behov for det.

Retten kan også oppnevne bistandsadvokat i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for advokat.

Politiet skal informere om muligheten for å få oppnevnt bistandsadvokat ved første kontakt med fornærmede og etterlatte, jf straffeprosessloven § 107b.



Politiet skal trenes i å behandle ofre på en god måte, og retningslinjer for dette skal utarbeides.

Enhver politimann skal gjennom sin tjenestutførelse og i personlige forhold til andre politimenn opptre slik at han fremmer den etiske standard og den faglige dyktighet både hos den enkelte og i etaten som sådan. Den enkelte politimann skal også yte sitt bidrag til at det indre samarbeid blir så godt som mulig, og ellers så åpent som tjenesten tillater, jf politiinstruksen § 6-3 første ledd.

## 7. POLITIKOMMANDO OG -LEDELSE

Politiledelsen skal alltid gå foran som et godt eksempel, og ikke bare følge menneskerettighetene, men gjøre menneskerettigheter til et dagsaktuelt tema, der også prinsipper og verdier som ligger til grunn for konvensjonene må tilstrebes etterlevd.

Politiets organisasjon skal fremstå med en tydelig kommandokjede. Det skal alltid være mulig å fastslå hvilken overordnet polititjenesteperson som er ytterst ansvarlig for politiets tjenestehandling eller tjenesteunnlattelse, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 17.

Overordnede i politiet er ansvarlige for underordnedes handlinger under deres kommando, hvis den overordnede visste eller burde vite om brudd på menneskerettighetene, uten at de gjorde noe med dette. Underordnede som nekter å følge en overordnet som opptrer utenfor loven, skal gis immunitet.

Politiledelsen skal sørge for at alt personell læres opp i grunnleggende menneskerettigheter.

Ved enhver rekruttering av politipersonell skal ansettelsen ta utgangspunkt i personlige kvalifikasjoner og erfaringer som skal være formålstjenlige i forhold til den polititjenesten de skal utøve, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 22.

Rekruttering til politiet skal foregå på en objektiv og ikke-diskriminerende måte etter nøye vurderinger. I tillegg skal det tas sikte på å rekruttere kvinner og menn fra forskjellige deler av samfunn samt fra etniske minoritetsgrupper slik at politiet representerer det samfunn det skal betjene, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 25.

Korrupsjon skal ikke forekomme, jf FNs politietiske kodex artikkel 7. Effektive tiltak for å forebygge og bekjempe korrupsjon i politiet skal etableres innen alle nivåer i politiets organisasjon, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 21.

Konfidensiell informasjon skal behandles på en sikker måte. Politiets organisasjoner skal sette seg i stand til å gi objektiv informasjon om sin virksomhet til allmennheten uten å avsløre konfidensielle opplysninger, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 19. Politiledelsen skal sørge for en fortløpende og effektiv rapportering og gjennomgang av prosedyrer. Det skal etableres profesjonelle retningslinjer for politiets kontakt med media, jf det europeiske etiske regelverket for politiet punkt 19.

Bruk av makt og våpen skal rapporteres og vurderes av en overordnet. Politisjef skal i hvert enkelt tilfelle rapportere til Politidirektoratet når det verbalt eller i handling er truet med bruk av skytevåpen, det med skytevåpen er avfyrt skudd, herunder varselskudd og vådeskudd, eller gassvåpen og sprengvåpen er avfyrt, jf våpeninstruksen § 5-3 første ledd.

## 8. BRUDD PÅ MENNESKERETTIGHETENE

Brudd på menneskerettighetene skal rapporteres, jf FNs politietiske kodex artikkel 8 annet ledd.

Dersom en politimann kommer til kunnskap om at en annen politimann har begått en ulovlig handling i tjenesten, skal han uten opphold melde dette til sin foresatte. Enhver politimann er på forlangende av sin foresatte pliktig til å gi forklaring om andre politimenns forhold, med mindre bestemmelsene om fritak for vitneplikt i straffeprosessloven kan påberopes, jf politiinstruksen § 6-3 annet ledd.

Anmeldelse av en straffbar handling begått i tjenesten av en ansatt i politiet eller påtalemyndigheten skjer til Spesialenheten, eller til politiet eller påtalemyndigheten. Spesialenheten skal straks varsles om anmeldelsen, når det ikke er de selv som har mottatt den. Spesialenheten bør gi underretning til berørt politimester, sjef for vedkommende særorgan eller annen rett instans, når anmeldelse er inngitt til Spesialenheten selv og saken ikke vil bli avvist etter tredje ledd, jf påtaleinstruksen § 34-5 første ledd.

Får en embets- eller tjenestemann i politiet eller påtalemyndigheten mistanke om at en annen ansatt har begått en straffbar handling i tjenesten, skal Spesialenheten straks varsles, med mindre forholdet er eller kan ventes å bli avgjort ved forenklet forelegg, eller skal behandles av Politiets sikkerhetstjeneste, jf påtaleinstruksen § 34-5 annet ledd.

## 9. KILDER

### 9.1. INTERNASJONALE KILDER

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter fra 1948<sup>1</sup>

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering fra 1965

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) fra 1966

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter fra 1966

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner fra 1979

FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff fra 1984

Tilleggsprotokoll til konvensjonen mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff fra 2002

---

<sup>1</sup> Verdenserklæringen er ikke rettslig bindende, men inneholder alle de sentrale menneskerettighetene og har hatt stor politisk betydning. Den har også ledet frem til konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter av 1966.

FNs konvensjon om barnets rettigheter fra 1989

FNs konvensjon for beskyttelse av rettighetene til alle migrasjonsarbeidere og medlemmer av deres familier fra 1990

FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne 2006

FNs konvensjon om beskyttelse mot tvungen forsvinning fra 2006

FNs politietiske kodex

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)

Den europeiske sosialpakt fra 1996

Den europeiske torturkonvensjon fra 1987

Den europeiske pakt om regions- og minoritetsspråk fra 1992

Rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter fra 1995

Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel fra 2005

## **9.2. NASJONALE LOVER OG INSTRUKSER**

Grunnloven  
Menneskerettsloven  
Politi-loven  
Straffeloven  
Straffeprosessloven  
Domstolloven  
Utlendingsloven  
Utleveringsloven  
  
Politiinstruksen  
Påtaleinstruksen  
Våpeninstruksen

## **9.3. LITTERATUR**

Menneskerettigheter i straffeprosessen, Sverre Erik Jebens  
2004  
Menneskerettigheter, Erik Møse 2002  
Om Justisfeil - dvs: Hva som går galt, når det går galt (og hva  
kan vi gjøre for å forebygge at det skjer), Rachlew 2009  
Politiavhør og bevisvurdering, Rachlew og Fahsing 2015  
Metodisk tenkning generelt, Fahsing 2016  
Etterforskningsmetoder spesielt, Bjerknes og Fahsing 2017  
EMK, Tor Ehlers Bertelsen 2011  
Rettsstat og menneskerettigheter 4. utg., Jørgen Aall 2015  
Internasjonale menneskerettigheter. 2. utg., Njål Høstmælingen  
2012



**POLITIET**

ISBN 978-82-8256-082-5